

SPRAWOZDANIE

z działalności merytoryczno-administracyjnej
w 2019 roku

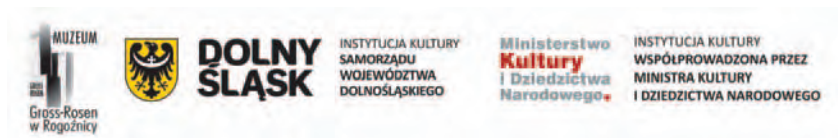
Wałbrzych, styczeń 2020

Muzeum Gross-Rosen

Sprawozdanie z działalności merytoryczno-administracyjnej w roku 2019

Wałbrzych, styczeń 2020

Projekt okładki, łamanie tekstu, druk:
Pracownia Informatyczno-Wydawnicza
Muzeum Gross-Rosen

MUZEUM GROSS-ROSEN
Wałbrzych, ul. Szarych Szeregów 9
tel. 74/842 15 80, tel./fax 74/842 15 94
e-mail: muzeum@gross-rosen.eu
www.gross-rosen.eu

DZIAŁ NAUKOWO-BADAWCZY

I/ Prace naukowo-badawcze

1. Realizowano projekt „Żydzi polscy w KL Gross-Rosen”:
  - przebadano zagadnienie deportacji Żydów z Górnego Śląska do obozów pracy przymusowej; część z tych obozów w 1944 r. przekształcono w filie KL Gross-Rosen;
  - przebadano zagadnienie miejsc uwięzienia Żydów górnośląskich i zagłębiackich przed włączeniem do systemu KL Gross-Rosen;
  - przeprowadzono kwerendy archiwalne w Archiwum Państwowym w Katowicach i Archiwum Miejskim w Trutnovie (Czechy);
  - podjęto starania zmierzające do odszukania dokumentacji czeskiego Urzędu do Spraw Repatriacji z lat 1945–1947;
  - rozpoczęto kwerendę i analizę pozyskanego materiału dotyczącego deportacji do KL Gross-Rosen ludności żydowskiej z obszaru administracyjnego „Kraj Warty”.
2. Realizowano temat „Transporty więźniów skierowane do KL Gross-Rosen”:
  - przeszukano bazę danych dotyczącą przydzielonych w KL Gross-Rosen numerów więźniarskich w zakresie 42000, w celu ustalenia grup więźniów oznaczonych tymi numerami, którzy nie byli Żydami węgierskimi;
  - ustalono, iż transport skierowany 8/9.06.1944 r. z więzienia w Radogoszczu liczył co najmniej o 53 więźniów więcej niż dotychczas sądzono;

- poszerzono zakresy numeryczne transportów przyjętych 8/10.07.1944 r. i 25.10.1944 r. z więzień rejencji katowickiej;
  - poszerzono zakres numeryczny transportu przyjętego 10/11.08.1944 r. z więzienia w Radogoszczu;
  - ustalono, iż więźniowie osadzeni: 19.09.1944 r. i oznaczeni numerami 59065–59077, ok. 29.09.1944 r. i oznaczeni numerami 63368–63395 oraz 12.10.1944 r. – przydzielone im nry to 65597–65650, byli Chorwatami;
  - ustalono, iż transport więźniów przywiezionych z więzienia w Radogoszczu, przyjęty 29.09.1944 r. prawdopodobnie liczył ok. 100 więźniów; ustalone dotychczas numery mieszczą się w przedziale 63629–63710;
  - ustalono, iż transport więźniów przywiezionych z Radogoszcza 30.10.1944 r. liczył co najmniej 57 osób;
  - prowadzono kwerendę w zbiorach własnych oraz analizę przebadanego materiału nt. procedury przekazywania więźniów z więzień karnych w Rawiczu i Wronkach do KL Gross-Rosen. Więźniowie ci, po zakończeniu odbywania zasądzonej kary w wymienionych więzieniach sądowych, byli oddawani do dyspozycji gestapo w Poznaniu i odsyłani do obozu koncentracyjnego wraz z innymi więźniami politycznymi pozostającymi w dyspozycji gestapo;
  - prowadzono analizę zachowanych meldunków komendatury KL Gross-Rosen (sygn. DP/1883), wysyłanych do gestapo Litzmannstadt, potwierdzające przyjęcie do ewidencji obozu konkretnych więźniów skierowanych przez tę placówkę gestapo. Praca ma na celu uzupełnienie wiedzy na temat chronologii transportów więźniów skierowanych przez tę placówkę.
3. Realizowano temat „Obozy filialne KL Gross-Rosen”:
- 1/ Filia AL Landeshut:
- przebadano zbiór ankiet i częściowo nagrań relacji byłych więźniów;
  - przebadano zespół dokumentów ze zbioru prof. A. Koniecznego;

- przebadano zespół dokumentów ze zbioru R. Olszyny;
  - przeprowadzono analizę dokumentów dotyczących prowadzonych ekshumacji w latach wczesnych powojennych;
  - podjęto analizę źródeł, w celu ustalenia liczby osadzonych w tej filii więźniów narodowości chorwackiej oraz ustalenia transportów, którymi zostali przywiezieni.
- 2/ Filie AL Dyhernfurt I i AL Dyhernfurth II:
- kontynuowano kwerendę źródeł pozyskanych z Bundesarchiv w Ludwigsburgu: przeanalizowano dalszych 40 protokołów przesłuchań byłych więźniów oraz byłych członków załóg SS tych obozów.
- 3/ Filia FAL Gräben:
- przebadano zasób zgromadzony w archiwum Muzeum;
  - pozyskano i poddano analizie zdjęcia lotnicze z 1944 r. obejmujące interesujące nas obszary miast Landeshut i Striegau.
4. Do przygotowywanej wystawy „Narody Europy w KL Gross-Rosen”:
- przeprowadzono kwerendę zasobów własnych archiwalnych i bibliotecznych pod kątem lekarzy osadzonych w KL Gross-Rosen; pozyskany materiał pozwolił poszerzyć scenariusz wystawy o tę grupę zawodową.
5. Udział w konferencjach i seminariach, wykłady poza Muzeum:
- W dniach 27–29 marca, Barbara Sawicka wzięła udział w konferencji zorganizowanej przez KZ-Gedenkstätte Flossenbürg nt. „Transporty polskich więźniów w kompleksach obozowych KL Dachau i KL Flossenbürg”.
  - W dniach 28–30 marca, Dominik Alberski wziął udział, w zorganizowanym w Domu Spotkań w Krzyżowej, 17 Seminarium „Miejsca Pamięci Europy Wschodniej i Zachodniej”.
  - W dniach 14–16 czerwca, dr hab. Dorota Sula wzięła udział w konferencji zorganizowanej przez Międzynarodowy Dom Spotkań w Oświęcimiu i wzięła udział w dyskusji panelowej nt. „Odwaga w czasie wojny i pokoju”.

- 27 maja, w Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, dr hab. Dorota Sula wygłosiła wykład nt. „Nazistowskie obozy koncentracyjne, stan badań i perspektywy badawcze”.
- W miesiącach lipiec i sierpień wzięliśmy udział w pracach zespołu powołanego do upamiętnienia ofiar hitlerowskich obozów zorganizowanych w czasie II wojny światowej przez hitlerowską III Rzeszę na terenie miasta Striegau, w tym filii KL Gross-Rosen – FAL Gräben (dzisiaj Grabina, dzielnica Strzegomia). Oprócz Muzeum Gross-Rosen, w pracach zespołu uczestniczyli przedstawiciele inicjatora projektu upamiętnienia Urzędu Miasta Strzegomia oraz oddziału wrocławskiego Instytutu Pamięci Narodowej. W ramach tej współpracy przygotowaliśmy projekt ulotki informacyjnej mówiącej o obozach hitlerowskich w Strzegomiu podczas II wojny światowej. 25 listopada 2019 wzięliśmy udział w uroczystości odsłonięcia tablicy upamiętniającej ofiary hitlerowskiego terroru – więźniarki obozu koncentracyjnego, jeńców wojennych i robotników przymusowych, wykorzystywanych do niewolniczej pracy w Striegau; D. Alberski wygłosił krótki referat nt. FAL Gräben – filii KL Gross-Rosen w dzisiejszym Strzegomiu oraz udzielił krótkiego wywiadu TVP3 Wrocław na ten sam temat. Wraz z wrocławskim IPN przygotowaliśmy i wykonaliśmy nagranie wideo wspomnień jednej z więźniarek filii FAL Gräben.
- 8 września wzięliśmy udział w X Forum Pamięci – Seminarium polskich muzeów martyrologicznych. Podczas Forum, dr hab. Dorota Sula zaprezentowała i omówiła swą nową publikację pt. „Szkice z historii Konzentrationslager Gross-Rosen”. Praca jest wynikiem wielu lat badań i licznych kwerend archiwalnych; jest istotnym uzupełnieniem wiedzy z zakresu historii KL Gross-Rosen.
- 9 września dr hab. Dorota Sula wzięła udział w seminarium edukacyjnym dla nauczycieli, zorganizowanym przez Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie; wygłosiła prelekcję o historii

- KL Gross-Rosen, zaprezentowała również pracę pt. „Szkice z historii Konzentrationslager Gross-Rosen”.
- We wrześniu wzięliśmy udział w konferencji prasowej zorganizowanej przez Nadleśnictwo Wałbrzych nt. „Obiekty »Oberbauleitung Riese« zlokalizowane na terenie Nadleśnictwa Wałbrzych. Historia i ochrona przyrody a turystyka”. Konferencja została zwołana w związku z planowanym przez Lasy Państwowe utworzeniem nowego miejsca szeroko rozumianej edukacji. Obiekty wybudowane w okresie II wojny światowej pod kryptonimem „Oberbauleitung Riese” mają ścisły związek z historią filii KL Gross-Rosen – AL Riese. Muzeum Gross-Rosen zadeklarowało pomoc i roztoczenie opieki merytorycznej nad planowaną placówką, w części dotyczącej historii wojennej tego obszaru.
  - W dniach 7–9 października dr. hab. Dorota Sula wzięła udział w konferencji jubileuszowej – 75. rocznicy powołania Państwowego Muzeum na Majdanku.
  - 18 października w Urzędzie Miasta i Gminy Bogatynia w Bogatyni, odbyło się spotkanie przedstawicieli Dolnośląskiego Towarzystwa Historycznego z Burmistrzem Miasta i Gminy Bogatynia, którego zadaniem było uzgodnienie zasad współpracy Towarzystwa, władz samorządowych miasta i gminy oraz Muzeum przy realizacji zaplanowanego do realizacji od 2020 roku projektu badawczego. Prezes DTH dr hab. Paweł Rodziewicz oraz koordynator naukowy projektu mgr inż. Marek Michalski, przedstawili założenia i cele projektu „Historia filii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen w Sieniawce” oraz omówili zakres badań terenowych zaplanowanych do przeprowadzenia w Sieniawce i okolicy. Z ramienia Muzeum w spotkaniu uczestniczyła Barbara Sawicka odpowiedzialna za nadzór merytoryczno-historyczny.
  - W dniach 6–8 listopada Dominik Alberski wziął udział w warsztatach „Remote Access to the Arolsen Archives from Vienna: Researchig Nazi Persecutin, Forced Labour and Displaced Per-

sons” zorganizowanych w Wiedniu przez Archiwum w Arolsen i Instytut Wiesenthala w Wiedniu. Zadaniem D. Alberskiego było zapoznanie się z prezentowanymi zasobami archiwalnymi obu placówek oraz uzyskanie dostępu do źródeł interesujących dla badaczy Muzeum Gross-Rosen.

- 25 listopada dr hab. Dorota Sula wzięła udział w IV Ogólnopolskiej Konferencji „Edukacja w Miejscach Pamięci. Kultury Pamięci”, zorganizowanej przez Prezydenta Wrocławia i Centrum Doskonalenia Nauczycieli we Wrocławiu. D. Sula wygłosiła referat pt. „Ocalić od zapomnienia. Upamiętnienie obozu koncentracyjnego Gross-Rosen”.

II/ Współpraca z innymi ośrodkami i instytucjami

1. W ramach konsultacji naukowych przebadano zasoby archiwalne i biblioteczne i na ich podstawie udzielono informacji lub wydano opinie na temat:
  - ewentualnego istnienia męskiej filii KL Gross-Rosen w Freiburgu (Świebodzice); dla holenderskiego historyka H. Beijera;
  - losów więźnia AEL Gross-Rosen w ostatnich tygodniach funkcjonowania obozu; dla rodziny byłego więźnia;
  - lokalizacji filii KL Gross-Rosen w Bad Warmbrunn (Cieplice Zdr.) i ewentualnych pochówków zmarłych w niej więźniów w pobliżu obozu; dla Wydziału Gospodarki Nieruchomościami Urzędu Miasta w Jeleniej Górze;
  - roli koncernu Philips w wykorzystaniu pracy więźniów KL Gross-Rosen; dla Departamentu Dziedzictwa Kulturowego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - losów 8 więźniów KL Gross-Rosen, żołnierzy AK w Skarżysku-Kamiennej, którzy mieli być straceni w KL Gross-Rosen; dla ŚŻŻAK w Kielcach i Skarżysku Kamiennej;
  - historii FAL Gräben i stanu badań nad tą filią KL Gross-Rosen; dla Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - ofiar marszu ewakuacyjnego z filii KL Gross-Rosen AL Dyhernfurth I i II, zamordowanych w okolicy Stephansdorf (Szczec-

- panów) i Neumarkt (Środa Śl.) oraz formy upamiętnienia tej zbrodni; dla Stiftung Topographie des Terrors w Berlinie;
  - rodzaju prac, do których wykorzystywano więźniów filii KL Gross-Rosen – AL Kittlitztreben (obecnie Trzebień); dla niemieckiego historyka K. P. Rothkugela;
  - historii i podporządkowania organizacyjnego obozów zlokalizowanych w miejscowościach Hostinne, Bernsdorf i Ober Altstadt w Czechach; dla Muzeum w Hostinne;
  - historii filii KL Gross-Rosen – FAL Mährisch-Weisswasser oraz dróg i terminów powrotu do Sosnowca więźniarek tej filii pochodzących ze Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego; dla archiwum Zgromadzenia Sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus, w domu zakonnym tego Zgromadzenia, w Sosnowcu, w latach 1944–1945, ukrywana była córeczka jednej z więźniarek wysłanych z KL Auschwitz do FAL Mährisch-Weisswasser;
  - związków istniejącego od czerwca 1941 r. do marca 1944 r. ZAL Freiwaldu (Goźdnica) z utworzoną w początkach 1944 r. filią KL Gross-Rosen – AL Kittlitztreben; dla historyka regionalisty M. Marciniaka;
  - historii FAL Merzdorf (Marciszów) i śladów po tym obozie zachowanych do dzisiaj; dla syna jednej z więźniarek, który planował podróż do Marciszowa;
2. 6 maja 2019 r. w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Wiedniu, w obecności Pani Ambasador Jolanty Róży Kozłowskiej, Dyrektora Stacji Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu prof. dr. hab. Bogusława Dybasia i zaproszonych gości, Pani Danuta Nemling, była więźniarka Ravensbrück i aktywna działaczka Polonii austriackiej, przekazała dr hab. Dorocie Suli dokumenty, które wzbogacą zbiory archiwalne Muzeum Gross-Rosen.

III/ Informatyzacja

1. Baza „Kartoteka więźniów KL Gross-Rosen i AEL Gross-Rosen”:
  - Wykorzystując dane zawarte w tej bazie wykonywano zestawienia tematyczne na potrzeby własne, jak i realizując zamówie-

nia zewnętrzne, zapytania indywidualnych historyków i osób prywatnych.

– Zlecono firmie zewnętrznej rozbudowę systemu komputerowego, „Kartoteka więźniów KL i AEL Gross-Rosen” o następujące funkcje:

1/ dodanie informacji o śmierci po wojnie, zawierające pola:

– źródło informacji: rodzaj , sygnatura, strona;

– data śmierci – data po 9 maja 1945 r.;

– miejsce śmierci – pole tekstowe (opisowe);

2/ dodanie możliwości sortowania wyników wyszukiwania;

3/ rozbudowa funkcji administracyjnych o przywracanie skasowanych rekordów, usuwanie (ostateczne) skasowanych rekordów.

Prace te ukończono w grudniu 2019 r.

2. Baza „Kartoteka esesmanów”:

– Wprowadzono dane z 78 kart.

– Wykorzystując dane z bazy wykonano 1 przeszukania tematyczne oraz na bieżąco udzielano informacji dot. poszczególnych SS-manów.

3. System obsługi bibliotecznej SOWA – bazy zawierające katalogowe opisy zgromadzonego księgozbioru:

– Opracowano i wprowadzono do pamięci komputera 211 opisów bibliograficznych książek, broszur i artykułów prasowych;

– Systematycznie uzupełniano i modyfikowano słowniki tematyczne systemu.

4. Ujednolicono sposób zapisu nazw plików i folderów przechowywania skanów dokumentów archiwalnych. Konwertowano pliki na format odpowiedni do podłączenia z bazą danych w systemie „MemoArch”.

5. Instalowano nowe wersje i ulepszenia programów Gratyfikant GT (system kadrowo-płacowy), Rewizor GT (system finansowo-księgowy); zaktualizowano parametry urlopowe w programie Gratyfikant GT.

6. Instalowano nowe wersje programu Płatnik.

7. Wykonano karty ewidencji czasu pracy na roku 2020 dla wszystkich pracowników Muzeum (Excel).
8. Zakupiono komputer przenośny, z systemem Windows 10 oraz drukarkę laserową A4 do wykorzystania w Biurze Obsługi Ruchu Turystycznego w Rogoźnicy (Dział Oświatowy). Zakupiono i zainstalowano program „mikroSubiekt” do wystawiania i drukowania faktur.
9. Zakupiono dwie drukarki kolorowe A3 (laserową OKI C844 i atramentową EPSON SureColor P600).
10. Szkolono pracowników w zakresie obsługi programów komputerowych.
11. Wykonywano naprawy, konserwacje i kopie przetwarzanych baz danych.
12. Wykonano naprawy, modernizacje i bieżącą konserwację sprzętu komputerowego.
13. Sprawowano stały nadzór nad pracą sieci komputerowej.
14. Aktualizowano na bieżąco stronę internetową Muzeum (www.gross-rosen.eu).
15. Obsługiwano program FreshMail – newsletter Muzeum Gross-Rosen, stronę internetową cojestgrane.pl – ogólnopolski informator kulturalny, zamieszczając informacje o wydarzeniach w Muzeum Gross-Rosen, a także stronę DOKiS.

IV/ Wydawnictwa i materiały informacyjne

1. Przygotowano do druku, zlecono druk w drukarni, odebrano i sprawdzono poprawność wydrukowanych egzemplarzy wydawnictwa:
  - D. Sula, „Szkice z historii Konzentrationslager Gross-Rosen”, ISBN 978-83-89824-31-8, s. 244, nakład 500 egz.
2. Zamówiono w drukarni dodruk, odebrano i sprawdzono poprawność wydrukowanych egzemplarzy:
  - A. Kajzer, „Za drutami śmierci”, nakład 3000 egz.
  - Ulotki „Muzeum Gross-Rosen. Miejsce Pamięci”, w j. polskim, niemieckim, angielskim, nakład ogółem 9000 egz.

3. Wydrukowano (we własnym zakresie) oraz wykonano oprawę introligatorską zeszytową następujących publikacji:
  - A. Konieczny, „KL Gross-Rosen” (informator w j. francuskim) – 20 egz.;
  - A. Konieczny, „Frauen im Konzentrationslager Groß-Rosen in den Jahren 1944–1945” – 20 egz.;
  - P. Kruszyński, „Podziemia w Górach Sowich i Zamku Książ” – 195 egz.;
  - P. Kruszyński, „Die unterirdischen Bauten im Eulengebirge und auf Schloss Fürstenstein” – 30 egz.;
  - A. Małek, „Wrocławskie filie KL Gross-Rosen” – 20 egz.;
  - Katalog do wystawy „KL Gross-Rosen 1941–1945”, prezentowanej w Muzeum w Rogoźnicy: w j. polskim – 101 egz., w j. niemieckim – 55 egz., w j. angielskim – 60 egz.
4. Wykonano adiustację i korektę, przygotowano do druku (złamano w programie InDesign, wykonano pliki w formacie pdf) oraz przygotowano w odpowiednim formacie i wysłano do Urzędu Marszałkowskiego Woj. Dolnośląskiego sprawozdania z pracy Muzeum Gross-Rosen w I-III kwartale 2019 r.
5. Wykonano adiustację i korektę, przygotowano do druku (w programie InDesign):
  - sprawozdanie z pracy Muzeum Gross-Rosen w roku 2018;
  - plan działalności merytorycznej Muzeum Gross-Rosen na rok 2019.
6. Przygotowano prezentacje (w Programie PowerPoint):
  - „Wizualizacja programu modernizacji Muzeum Gross-Rosen w latach 2003–2018”.
7. Dla MKiDN przygotowano część opisową i wybrano 8 zdjęć do informacji przewidzianej do zamieszczenia w dodatku do ogólnopolskiego tygodnika, a także część opisową i wybrano 26 zdjęć dot. Muzeum Gross-Rosen, celem wykorzystania w przygotowywanej przez Ministerstwo wystawie.
8. Wykonano dokumentację fotograficzną i filmową:

- z uroczystości 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej, zmontowano film i nagrano na płyty DVD (7 szt.);
- z uroczystości odsłonięcia tablicy pamiątkowej dot. filii KL Gross-Rosen – AL Gräben.

9. Na potrzeby własne Muzeum:

1/ Wydrukowano i oprawiono:

- Statut Muzeum Gross-Rosen – 22 egz.
- Sprawozdanie z pracy Muzeum Gross-Rosen w 2018 r. – 30 egz.;
- Plan pracy Muzeum Gross-Rosen na 2019 r. – 5 egz.
- Wizualizacja programu modernizacji Muzeum Gross-Rosen w latach 2003–2018 – 7 egz.

2/ Drukowano:

- potwierdzenie opłaty za projekcję filmu, przewodnika, parking – 16 600 szt. oraz zszyto w bloczki po 50 szt.;
- naklejki na płyty z filmem „KL Gross-Rosen” (wersja polska, niemiecka, francuska, angielska);
- wizytówki Muzeum Gross-Rosen – 60 szt.;
- plakaty na Noc Muzeów 2019 (10 egz.); plakaty (60 egz.) i zaproszenia (235 szt.) na uroczystość 80. rocznicy agresji Niemiec hitlerowskich na Polskę;

3/ Skanowano:

- dokumenty, kolekcje listów, fotografie, fragmenty publikacji (188 skanów).

4/ Kserowano:

- druki i inne materiały wykorzystywane w pracy Muzeum, fragmenty publikacji, artykuły, inwentarze – 720 str. A4;
- Sprawozdanie z nadzoru nad badaniami archeologicznymi oraz sprawozdania dot. prac konserwatorskich – 92 str. A4.

V/ Biblioteka

1. Księgozbiór:

- Przybyły 103 pozycje: 45 zakupiono, 58 przyjęto w formie daru. Stan księgozbioru: 5303 egzemplarzy (ostatni numer w inwentarzu 5532).

- Sporządzono wykaz publikacji przyjętych do biblioteki w formie darów.
  - Liczba książek ubytkowanych nie zmieniła się i wynosi 229 egz.
  - Do oprawy introligatorskiej oddano 8 książek.
  - Do rejestru broszur wpisano 104 pozycje; liczba broszur – 1851.
  - Rejestr kaset video, płyt DVD i CD uzupełniono o 1 pozycję; stan ogółem – 120 poz.
  - Zbiór wycinków prasowych powiększył się o 27 szt., w tym informacje dot. tematów: Filie KL Gross-Rosen – 4, Muzeum Gross-Rosen – 15, Byli więźniowie – 5, Kompleks Riese – 3.
2. W ramach wypożyczeń międzybibliotecznych wypożyczono 6 książek (5 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego, 1 – z Biblioteki PMAB w Oświęcimiu) oraz zamówiono kopię 1 artykułu z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego.
  3. Korespondencja związana z pozyskiwaniem książek i czasopism liczy 29 spraw.
  4. Zarejestrowano 19 osób spoza Muzeum korzystających z księgozbioru biblioteki.

Dla tych osób przygotowano literaturę do tematów: Czytelnictwo książek w obozach koncentracyjnych; Duchowieństwo w KL Gross-Rosen; Filie KL Gross-Rosen; Filia KL Gross-Rosen – AL Fünfteichen; Funkcjonariusze KL Gross-Rosen i popełnione przez nich zbrodnie; Kompleks Riese; Strafkompania w KL Gross-Rosen; Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi; Szpitale dla byłych więźniów KL Gross-Rosen; Transporty polskich więźniów do KL Flossenbürg.
  5. Liczba książek wypożyczonych przez pracowników – 512 egz., liczba odwiedzin w bibliotece – 186.
  6. W komputerowej sieci Muzeum prowadzone są katalogi: Propozycje zakupu (przygotowano 4 wykazy książek zaakceptowane przez muzealną Komisję zakupów) oraz Książki poszukiwane.
  7. Dla biblioteki prenumerowane są miesięczniki „Odkrywca” i „Słowo Żydowskie” oraz kwartalnik „Archiwista Polski”. Otrzymujemy również bezpłatny egzemplarz periodyku „Zeszyty

Majdanka” oraz czasopisma i informatory zagraniczne: „Bulletin des Fritz Bauer Institut”, „Die Glocke vom Ettersberg”, „Die Nachrichten, Gedenkdienst, Gedenkstätten Rundbrief”, „Stiftung Topographie des Terrors“, „Les Chemins de la Memorie”, „New Books in Yad Vashem Library”, „Unto Every Person. There Is A Name”, „Yad Vashem Jerusalem”, „Yad Vashem Studies, Zeichen”.

8. Przekazano do tłumaczenia fragmenty książek: Roger Monty „Une Si grande nuit” oraz Benjamin Silberberg „J’avais connu l’enfer”. Książki zostały przetłumaczone z języka francuskiego.

9. W związku z planowanym wydaniem, przetłumaczonych w ramach programu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Kamienie Pamięci”, książek – wspomnień byłych więźniów KL Gross-Rosen narodowości żydowskiej, pochodzących z Polski – udało się nawiązać kontakt z wydawcami 2 pozycji:

Doris and Ralph Martin, „Kiss Every Step”, Charleston 2011 (książka w języku angielskim; historia żydowskiej rodziny Szpringer z Będzina. Dora Martin przebywała w filii Ludwigsdorf, w której więzione były kobiety narodowości żydowskiej z Polski i Węgier).

Otto Schwerdt, Mascha Schwerdt-Schneller, „Als Gott und die Welt schliefen”, wyd. 39, Regensburg 2013 (książka w języku niemieckim; wspomnienia Żyda urodzonego w Niemczech, jego rodzice pochodzili z Polski. W 1936 roku rodzina uciekła z Niemiec do Katowic. Autor był więźniem filii Fünfteichen).

Uzyskano zgodę na publikację ww. książek.

Podjęto również próby kontaktu z dwoma pozostałymi autorami lub spadkobiercami praw autorskich książek: Aleksander Henryk Laks, Sender Tova, „O Sobrevivente: Memorias de um brasileiro que escapou de Auschwitz”, Rio de Janeiro 2003; Shlomo Graber, „Schlajme: von Ungarn durch Auschwitz-Birkenau, Fünfteichen und Görlitz nach Israel. Jüdische Familiengeschichte 1859–2008”, wyd. 6, Konstanz 2014. Niestety, nie uzyskaliśmy odpowiedzi na nasze listy. Prace te będą kontynuowane.

VI/ Inne

1. Przygotowano dane za 2018 r. do sprawozdania K-02 dla GUS.
2. Uporządkowano i przekazano do archiwum zakładowego dokumenty Działu Naukowo-Badawczego, Biblioteki i Komisji Socjalnej za rok 2016.

DZIAŁ GROMADZENIA ZBIORÓW

I/ Gromadzenie zbiorów

1. Archiwalia

A/ Akta

W zbiorze dokumentów pisanych przybyło 85 j.arch.

Stan ogólny zbiorów archiwalnych dokumentów pisanych:
11 087 j.arch. (w tym 2141 oryginałów).

Akta zawierają:

– Ankiety:

przybyły 3 ankiety
stan ogólny – 3489 j.arch.

– Korespondencja więźniarska:

przybyło 45 listów;
stan ogólny – 3796 j.arch. (w tym 1938 oryginałów).

– Inne dokumenty:

przybyło 37 j.arch.;
stan ogólny – 3802 j.arch. (w tym 203 oryginały).

– Stan materiałów zmikrofilmowanych nie zmienił się.

W archiwum znajduje się 155 zespołów archiwalnych, na które składa się 3041 j.arch. na mikrofilmach (66 305 klatek) oraz 141 na mikrofiszach (3363 klatki).

– Zbiór „Varia” (dokumenty nie związane z KL Gross-Rosen):

przybyło 15 j.arch.;
stan ogólny – 277 j.arch.

B/ Nagrania relacji byłych więźniów:

przybyło 1 nagranie;
video – stan ogólny 362 relacje;
magnetofonowe – stan ogólny 206 relacji (nie zmienił się).

C/ Zbiór fotografii:

przybyło 5 j.arch.

stan ogólny – 890 j.arch.

D/ Zbiór kartograficzny:

stan ogólny – 179 j.arch. (nie zmienił się).

2. Muzealia

– Księga muzealiów:

przybyły 4 obiekty,

stan ogólny – 484 jednostki inwentarzowe.

– Księga depozytów:

stan ogólny – 23 jednostki inwentarzowe.

– Księga materiałów pomocniczych:

stan ogólny – 1423 jednostki inwentarzowe.

II/ Opracowywanie zbiorów

1. Odtwarzano kartotekę więźniów KL Gross-Rosen.

Sporządzono:

a/ 1202 kartoteki alfabetyczne,

b/ 855 kartotek numerycznych,

c/ 30 kart członków załogi.

2. Do elektronicznej kartoteki więźniów wprowadzono ogółem:

a/ kartotek KL – 957 sztuk,

b/ kartotek AEL – 80 sztuk.

Przybyło 150 nowych nazwisk.

Potwierdzonych nazwisk więźniów jest ogółem 78 913.

3. Kontynuowano wprowadzanie informacji zawartych w dokumentach do komputerowego katalogu danych (system MEMOARCH)

– wprowadzono dane z 12 ankiet (71 stron).

4. Zeskanowano 314 ankiet (2087 stron).

5. Przygotowano 1922 ankiety do konwersji z formatu TIFF na format JPG (sprawdzono zgodność skanów z ankietami i wykonano niezbędne poprawki w ankietach).

6. Przeprowadzono kolejny etap skanowania dokumentów znajdujących się na mikrofilmach. Do skanowania przekazano 6 zespołów mikrofilmów (łącznie 9425 klatek).
7. Opracowywano pozyskane archiwalia, sporządzano dla nich karty katalogowe, które układano w katalogu tematycznym i numerycznym.
8. Rozpoczęto opracowywanie dokumentów pozyskanych w czasie kwerendy w Bundesarchiv Ludwigsburg.
9. Rozpoczęto opracowywanie dokumentów pochodzących z Muzeum Holocaustu w Waszyngtonie.
10. Kontynuowano opracowanie struktury organizacyjnej załogi KL Gross-Rosen oraz obsadę stanowisk w poszczególnych wydziałach.
11. Opracowano dokumenty Działu Gromadzenia Zbiorów za 2016 rok oraz korespondencję dotyczącą losów byłych więźniów KL Gross-Rosen za 2017 r.
12. Kontynuowano prace porządkujące zapisy w inwentarzu nagrań relacji byłych więźniów. Sporządzono nowe karty katalogowe.
13. Prowadzono prace przy papierowej (alfabetycznej i numerycznej) kartotece więźniów.
14. W elektronicznej kartotece scalano nazwiska więźniów.
15. Przegrano do archiwum 8 relacji z VHS na DVD.
16. Nagrano relację byłego więźnia, zmontowano film i nagrano 4 płyty DVD (do archiwum i dla byłego więźnia).
17. Wykonano dokumentację filmową i fotograficzną z przebiegu uroczystości rocznicowych w Rogoźnicy, które odbyły się 1.09.2019 r. Zmontowano film i nagrano 7 płyt.
18. Wykonano dokumentację fotograficzną i filmową uroczystości odsłonięcia tablicy pamiątkowej dot. filii Gräben.
19. Dla osób, które przekazały oryginalne dokumenty do zbiorów Muzeum wykonano ich kopie w formie wydruków i nagrań na DVD.
20. Przygotowano umowę wypożyczenia eksponatów oraz protokół wypożyczenia eksponatów w wersji angielskiej.

III/ Udostępnianie zbiorów

1. Korespondencja w sprawach byłych więźniów (zapytania, kwerendy): 445 spraw, z czego 149 stanowiła korespondencja zagraniczna (m.in. z USA, Niemiec, Belgii, Izraela, Holandii, Czech, Australii, Austrii, Francji, Ukrainy, Anglii, Włoch, Słowacji, Węgier, Rosji, Hiszpanii, Irlandii, Szwajcarii, Argentyny, Gruzji, Szwecji).
2. Na prośbę IPN Oddział w Białymstoku przeprowadzono kwerendę w zasobie archiwalnym. Sprawdzono dołączoną do pisma listę 51 nazwisk osób aresztowanych w Kobylinie-Pogorzałkach, pod kątem osadzenia figurujących na liście osób w KL Gross-Rosen oraz ustalenia ich dalszych losów.
3. Na prośbę IPN Oddział w Białymstoku przeprowadzono kwerendę w zasobie archiwalnym. Rozpoczęto sprawdzanie dołączonej do pisma listy 297 nazwisk osób aresztowanych w Łapach, pod kątem osadzenia figurujących na liście osób w KL Gross-Rosen oraz ustalenia ich dalszych losów. Przewidziany termin zakończenia pracy – styczeń 2020 r.
4. Na prośbę IPN Oddział we Wrocławiu przeprowadzono kwerendę w zbiorze fotografii. Wybrane fotografie dotyczące terenu KL Gross-Rosen zostały wykorzystane w filmie realizowanym przez IPN Oddział we Wrocławiu.
5. Drogą korespondencyjną udzielono informacji o zasobie archiwalnym w 20 sprawach.
6. Ze zbiorów archiwum korzystało 18 osób, które zbierały materiały dotyczące tematów:
  - Bohaterowie są wśród nas – 2 wizyty,
  - Ludwigsdorf – 2 wizyty,
  - Wspomnienia więźniów – 4 wizyty,
  - Transporty w systemie KL Gross-Rosen – 26 wizyt,
  - Losy byłych więźniów – 4 wizyty,
  - AL Fünfteichen i AL Gräben – 3 wizyty,
  - Góry Sowie – Osówka,
  - Wystawa dotycząca AL Fünfteichen – 3 wizyty,
  - Obiekty religijne powstałe w obozie,

- Czytelnictwo w obozach koncentracyjnych,
  - Etyka eksperymentów medycznych w obozach,
  - Procesy członków załogi KL Gross-Rosen – 10 wizyt.
- Do każdego tematu przeprowadzono kwerendę, wykonano wykazy sygnatur i przygotowano dokumenty.
7. Osobom korzystającym z zasobu archiwum Muzeum (pracownikom i osobom przyjezdnym) udostępniono 1320 dokumentów.
  8. Dla Działu Oświatowego przygotowano i zeskanowano materiały dotyczące tematów:
    - Życie w KL Gross-Rosen,
    - Kobiety w KL Gross-Rosen.
  9. Przedłużono umowę podpisaną z Zamkiem Książ na wypożyczenie eksponatów znajdującej się na wystawie „Filie KL Gross-Rosen”. Termin zwrotu 30.06.2020 r.
  10. Miejskie Muzeum i Galeria w Svitavy zwróciła Muzeum Gross-Rosen eksponaty prezentowane na stałej wystawie dotyczącej Oskara Schindlera. Jednocześnie wypożyczono kolejne eksponaty na tę wystawę. Termin zwrotu 30.05.2022 r.
  11. Gmina Jelcz-Laskowice wypożyczyła eksponaty na organizowaną wystawę z okazji 75. rocznicy wyzwolenia podobozu Fünfteichen. Wystawa będzie prezentowana w Izbie Historii Marki Jelcz w Jelczu-Laskowicach. Termin zwrotu eksponatów 10.12.2022 r.

IV/ Konserwacja i zabezpieczenie zbiorów

1. W magazynach zbiorów prowadzona jest na bieżąco kontrola temperatury i wilgotności powietrza.
2. Przeprowadzono kontrolę historycznych, poobozowych obiektów kubaturowych znajdujących się na terenie Muzeum w Rogoźnicy, z udziałem przedstawicieli Muzeum, specjalisty z zakresu inżynierii budowlanej, specjalisty z zakresu ochrony ppoż. oraz pracownika BHP. Kontrola miała na celu ocenę stanu technicznego obiektów narażonych na szkodliwe wpływy atmosferyczne i niszczące działanie czynników występujących podczas użytkowania oraz ocenę stanu zabezpieczenia przeciwpożarowego

- i BHP. Z przeprowadzonych czynności sporządzone zostały protokoły pokontrolne.
3. Przekazano dokumentację obiektów poobozowych kubaturowych oraz obrysów (księgi obiektów budowlanych, jak i kart obiektów) do Działu Zarządzania Inwestycjami.
  4. Wykonano książeczki do zapisywania pomiarów temperatury i wilgotności powietrza w obiektach poobozowych w Rogoźnicy na 2020 r.

V/ Inne prace

1. Wykonano dokumentację fotograficzną prac remontowo-konserwatorskich obiektów poobozowych.
2. Wykonywano prace w archiwum zakładowym.
3. Pracownicy Działu wzięli udział w:
  - szkoleniu RODO;
  - warsztatach archiwalnych w Gdańsku;
  - szkoleniu dotyczącym zbiorów archeologicznych w Warszawie.

DZIAŁ OŚWIATOWY

I/ Działalność oświatowa

1. W placówkach oświatowych województwa dolnośląskiego przeprowadzono lekcje muzealne dla młodzieży na temat historii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen. W 2019 roku odbyły się 52 lekcje. Uczestniczyło w nich 1129 uczniów.
2. W oparciu o dokumenty archiwalne, zgromadzone w Muzeum Gross-Rosen, przygotowano i przeprowadzono w Rogoźnicy w 2019 r. następujące zajęcia warsztatowe:
  - „Egzekucje w KL Gross-Rosen”. Temat realizowano 21.03. i 22.03. dla młodzieży ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Oleśnicy, 4.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 9 we Wrocławiu, 7.10 – ze Szkoły Podstawowej w Szczepanowie, 15.10. – ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Dziadowej Kłodzie.
  - „Korespondencja więźniarska w obozie koncentracyjnym Gross-Rosen”. Temat realizowano 19.02. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Lwówku Śląskim, 4.03. – ze Szkoły Podstawowej nr 2 w Świdnicy, 19.03. dla uczniów z Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Sławie, 21.03. – ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Oleśnicy, 20.05. dla młodzieży ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Grodzisku Wielkopolskim, 22.05. – z Publicznej Szkoły Podstawowej nr 3 w Świebodzicach, 24.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 84 we Wrocławiu, 28.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 2 w Chełmku, 31.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 38 we Wrocławiu, 3.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 96 we Wrocławiu, 4.06 – ze Szkoły Podstawowej nr 44 we Wrocławiu, 6.06. – ze Szkoły

Podstawowej w Domaniowie, 11.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 76 we Wrocławiu, 12.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 68 we Wrocławiu, 15.10. – ze Szkoły Podstawowej w Dziadowej Kłodzie, 17.10. – ze Szkoły Podstawowej nr 107 we Wrocławiu, 28 i 30.10. – z Publicznej Szkoły Podstawowej nr 4 w Strzegomiu, 7.11. – ze Szkoły Podstawowej nr 43 we Wrocławiu.

– „Häftlingskorrespondenz im KL Gross-Rosen”. Temat realizowano 14.05. dla niemieckiej młodzieży z Gymnasium Langenhagen.

– „Kary w systemie KL Gross-Rosen”. Temat realizowano 4.03. dla młodzieży z Publicznej Szkoły Podstawowej nr 2 w Świdnicy, 10.10. dla uczniów z SSP nr 46 z Wrocławia.

– „Obozowy posiłek w relacjach byłych więźniów”. Temat realizowano 21 i 22.03. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Oleśnicy, 14.05. – z Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Głogowie, 27.05. dla młodzieży z II Liceum Ogólnokształcącego w Kaliszu, 4.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 9 we Wrocławiu, 6.06. – ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Domaniowie, 18.09. – ze Szkoły Podstawowej w Wilkowie Osiedle, 8.10. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Górze.

– „Herosi w pasiakach – bohaterskie postawy uczestników sportowych starć w KL Gross-Rosen”. Temat realizowano 21 i 22.03. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Oleśnicy, 1.04. – z Zespołu Szkół Ekonomiczno-Odzieżowych we Wrocławiu, 7.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 80 we Wrocławiu, 8.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 40 we Wrocławiu, 13.05. dla młodzieży z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego nr 3 w Wałbrzychu, 27.05. dla uczniów II Liceum Ogólnokształcącego w Kaliszu, 31.05. – ze Szkoły Podstawowej nr 38 we Wrocławiu, 13.11. – ze Szkoły Podstawowej nr 51 we Wrocławiu, 14.11. – ze Szkoły Podstawowej nr 40 w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 4 we Wrocławiu.

– „Rewiry w KL Gross-Rosen”. Temat realizowano 4.12. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 we Wrocławiu.

– „Eutanazja w czasie II wojny światowej i we współczesnym świecie.” Temat realizowano 4.12. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 3 we Wrocławiu.

– „Chcieliśmy normalnie żyć”. Temat realizowano 9.10. dla uczniów ze Szkoły Podstawowej nr 2 w Kątach Wrocławskich, 25.10. – z Zespołu Szkół nr 7 w Wałbrzychu, 29.10. – ze Szkoły Podstawowej nr 1 w Świdnicy, 30.10. – z Zespołu Szkół Ekonomiczno-Odzieżowych we Wrocławiu, 8.11. – z Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Strzegomiu, 13.11. – z Zespołu Szkolno-Przedszkolnego w Męcince, 27.11. – ze Szkoły Podstawowej nr 34 we Wrocławiu, 29.11. – z IV Liceum Ogólnokształcącego w Wałbrzychu.

Ogółem z 8 tematów przeprowadzono 60 zajęć warsztatowych. Uczestniczyło w nich 1652 uczniów i nauczycieli. Zagadnienie obozowej korespondencji przygotowano i przeprowadzono również w j. niemieckim.

3. 25 kwietnia 2019 r. w Muzeum Gross-Rosen odbył się finał III konkursu diecezjalnego „KL Gross-Rosen 1941–1945. Ocalić od zapomnienia”. Konkurs podzielony był na kategorie: plastyczną, multimedialną, literacką i wiedzy o KL Gross-Rosen. Eliminacje do części pisemnej odbyły się w szkołach. W Muzeum odbył się finał, który wyłonił laureatów. Młodzież szkolna wykazała się dużym zaangażowaniem w przygotowaniu prac plastycznych oraz prezentacji multimedialnych, a uczniowie biorący udział w teście wiedzy znajomością trudnego tematu. Dla uczestników konkursu przygotowano prelekcję pracownika Działu Oświatowego pt. „Elementy kultury w życiu obozowym więźniów”. Ponadto finaliści mogli zwiedzić, z przewodnikiem, teren byłego obozu, zapoznać się z wystawami stałymi i czasowymi oraz obejrzeć film o historii tego miejsca. Na zakończenie, zwycięzcom i wyróżnionym wręczono nagrody. Decyzją organizatorów i inicjatorów, konkurs będzie kontynuowany w roku szkolnym 2019/2020.

II/ Uroczystości / wydarzenia / upamiętnienia

1. 27 stycznia, w Międzynarodowym Dniu Pamięci o Ofiarach Holokaustu, delegacja pracowników Działu Oświatowego wraz z zastępcą dyrektora złożyła kwiaty pod Pomnikiem-Mauzoleum na terenie b. obozu w Rogoźnicy.
2. 25 kwietnia, w Pępicach w uroczystości 74. rocznicy wyzwolenia Brieg-Pampitz, podoboju KL Gross-Rosen, uczestniczył zastępca kierownika Działu Oświatowego. Organizatorami obchodów była Dyrekcja Gminnego Zespołu Szkół oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Skarbimierzu-Osiedle.
3. 10–12 maja, w Muzeum w ramach akcji „Dni Otwarte Funduszy Europejskich” prezentowano zwiedzającym projekty realizowane dzięki pozyskanym funduszom.
4. 11 maja Muzeum gościło uczestników ogólnopolskiego „Biegu Pamięci”. Była to XXXIII edycja tego wydarzenia, łączącego elementy rywalizacji sportowej z edukacją i wychowaniem. Zawodnicy biegów przełajowych, które odbyły się we wsi Rogoźnica, mogli w czasie pobytu poznać historię niemieckiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, który funkcjonował w pobliżu w czasie drugiej wojny światowej. Uroczystość rozpoczęła się o godz. 10.15 złożeniem kwiatów pod Pomnikiem-Mauzoleum. W hołdzie ofiarom obozu wiązanki składali przedstawiciele władz lokalnych, na czele z wiceburmistrzem Strzegomia i przewodniczącym Rady Miasta, delegacje szkół oraz uczestnicy Biegu. Młodzież, w sztafetowym biegu przeniosła ogień znicza płonącego na pomniku na obelisk w Rogoźnicy. Był to początek dalszej rywalizacji sportowej, której ideę kontynuują organizatorzy Biegu Pamięci, między innymi: Urząd Marszałkowski we Wrocławiu, Dolnośląskie Zrzeszenie Ludowych Zespołów Sportowych i Powiatowe w Świdnicy, Gmina Strzegom.
5. 18 maja, Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy po raz kolejny dołączyło do obchodów Europejskiej Nocy Muzeów. Dla przybyłych gości przygotowano wystawę „Dzielne kobiety z Neubrandenburga.” Autorem wystawy jest pan Arkadiusza Szlachetko,

który w czasie tego wieczornego spotkania opowiedział o swoich poszukiwaniach dotyczących wojennych losów prababci Marii Ratajczak. Jak wiele innych osób prababcia nie wróciła z wojny. Dzięki determinacji prawnuka udało się odszukać dokumenty i ustalić miejsce pochówku zaginionej oraz innych kobiet, więźniarek podobozu Ravensbrück w Neubrandenburgu. Po wielu latach córka zaginionej i jednocześnie babcia Pana Arkadiusza, mogła odwiedzić w Neubrandenburgu grób swojej mamy. Wzruszającą opowieść Gościa uzupełniła pracownica Działu Oświatowego, która przedstawiła referat „Byłam numerem... Kobiety w KL Gross-Rosen” – przybliżający sytuację tysięcy więźniarek przebywających w podobozach kompleksu KL Gross-Rosen. Zwiedzającym zaprezentowano również film o historii KL Gross-Rosen. Po zmroku, przy zapalonych zniczach, przewodnicy wraz ze zwiedzającymi przeszli, w kilku grupach, po terenie byłego obozu.

6. 19 maja, na zaproszenie Muzeum w Terezynie (Pamiętnik Terezin) w Czechach, zastępca dyrektora uczestniczył w państwowych obchodach upamiętniających ofiary II wojny światowej.
7. 5 czerwca, w ramach obchodów 74. rocznicy wyzwolenia obozu koncentracyjnego Gross-Rosen Zespół Szkół w Jaroszowie zorganizował dla młodzieży Gminy Strzegom „XII Marsz Pamięci – Rajd Gwiazdzisty”. Celem marszu było poszerzenie informacji o historii regionu, przekazanie wiedzy o obozie koncentracyjnym Gross-Rosen i innych niemieckich, nazistowskich obozach koncentracyjnych, Holocauście. Uczestnicy Rajdu upamiętnili ofiary składając wiązanki kwiatów i zapalając znicze w Miejscu Pamięci – pod Mauzoleum na terenie byłego obozu Gross-Rosen w Rogoźnicy.
8. 14 czerwca, z okazji Narodowego Dnia Pamięci Ofiar Niemieckich Nazistowskich Obozów Koncentracyjnych i Obozów Zagłady, na terenie byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen uroczystość upamiętniono jego ofiary; zapalono znicze i złożono kwiaty pod Pomnikiem-Mauzoleum. Świąto uchwalili

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w 2006 r., w 66. rocznicę przybycia pierwszego transportu polskich więźniów politycznych do KL Auschwitz.

9. 23.czerwca, z inicjatywy organizacji czeskich kombatanów i Klubu Czeskiego Pogranicza, została zorganizowana uroczystość mająca na celu uczczenie pamięci więźniów obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, zamordowanych w lutym 1945 r., podczas marszu ewakuacyjnego, tzw. marszu śmierci. Ich szczątki, odkryte po wojnie w miejscowości Choustnikovo Hradiště w Czechach, pochowano w zbiorowej mogile na tutejszym cmentarzu, a miejsce upamiętniono. Na zaproszenie organizatorów czeskich, w obchodach uczestniczył zastępca dyrektora Muzeum Gross-Rosen.
10. W związku z planowaną uroczystością wrześniową, wystąpiono – zgodnie z procedurą – do Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego o objęcie obchodów honorowym patronatem Marszałka województwa i zgodę otrzymano.

Do Wojewody Dolnośląskiego wysłano pismo z prośbą o wydanie decyzji administracyjnej na odbycie zgromadzenia i również zgodę otrzymano.

Do dowódcy Garnizonu w Warszawie wysłano pismo dotyczące potwierdzenia udziału Orkiestry Reprezentacyjnej z Wrocławia we wrześniowych uroczystościach upamiętniających. Wniosek w tej sprawie przesłano do odpowiednich służb wojskowych we wrześniu ubiegłego roku.

Z udziałem przedstawicieli gminy Strzegom, duchowieństwa, policji i kierownictwa Muzeum Gross-Rosen, 22.08. odbyło się zebranie organizacyjne, w sprawie dorocznej uroczystości wrześniowej. Omówiono na nim scenariusz planowanych obchodów. Uroczystość upamiętniająca ofiary II wojny światowej odbyła się 1 września w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy, na terenie byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen. W 80. rocznicę wybuchu drugiej wojny światowej, kilkaset osób zgromadziło się, by uczcić pamięć 40 000 ofiar obozu. Wśród uczestników obchodów szczególnie serdecznie powitano byłych

więźniów oraz przedstawiciele rodzin, które kontynuując tradycję udziału w uroczystościach pragną pamiętać o martyrologii Ojców przekazać młodemu pokoleniu. Celem uroczystości było również oddanie hołdu bohaterom walki o Polskę, kombatantom, których przedstawiciele licznie uczestniczyli w spotkaniu. Szczególnie ważny był udział młodzieży z pobliskich szkół, harcerzy i pedagogów. Wśród Gości powitaliśmy: pełnomocnika Marszałka Województwa Dolnośląskiego Juliana Golaka, posła Ireneusza Zyskę, radnych Sejmiku Dolnośląskiego Jerzego Deca i Jacka Iwancza, zastępcę dyrektora Oddziału IPN we Wrocławiu dr Katarzynę Pawlak-Weiss, przedstawiciela Czeskiego Związku Bojowników o Wolność z Jablonca n/Nisou Frantiska Radkovicza oraz wiceburmistrza Strzegomia Wiesława Witkowskiego. W tym ważnym dniu, w Miejscu Pamięci pojawiły się liczne delegacje uczniów wraz nauczycielami, wychowawcami, opiekunami i rodzicami. Zachowując pamięć o minionych wydarzeniach, z różnych stron Polski przybyły rodziny byłych więźniów. Uroczystość rozpoczęła się od uczczenia minutą ciszy pamięci zmarłych w ciągu roku byłych więźniów obozu koncentracyjnego Gross-Rosen. Okolicznościowy list do zgromadzonych wystosował Wiceprezes Rady Ministrów, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. dr hab. Piotr Gliński, który w swoim przesłaniu zawarł następujące słowa: „[...] sprzeciwiając się uprzedmiotowieniu człowieka przez hitlerowski aparat władzy, oddajemy dziś cześć istotom ludzkim. Pora, raz na zawsze, uświadomić sobie, iż nie ma takiego bytu: materiał ludzki! Każdy z nas jest odrębnym bytem obdarzonym unikalnym zespołem cech, doznań i doświadczeń, godnością. Tę godność pragniemy przywrócić häftlingom i ofiarom Gross-Rosen”. Prowadzący odczytał także list Szefa Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych Jana Józefa Kasprzyka, a Prezes Polskiego Związku Byłych Więźniów Politycznych Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych Maria Podres odczytała list senator RP Doroty Czudowskiej skie-

rowany do uczestników obchodów rocznicowych. Następnie głos zabrali: pełnomocnik Marszałka Julian Golak oraz poseł Ireneusz Zyska. Ważną częścią uroczystości była polowa msza św., którą w intencji ofiar hitlerowskiego ludobójstwa celebrował Biskup Legnicki ks. prof. Zbigniew Kiernikowski, a homilię wygłosił Biskup Świdnicki ks. prof. Ignacy Dec. Po mszy młodzież ZHR odczytała Apel Pamięci, po którym delegacje zgromadzonych złożyły kwiaty i znicze pod Pomnikiem-Mauzoleum. Bezpieczeństwo zapewniały zgromadzonym służby mundurowe: straż pożarna i policja. Po zakończeniu uroczystości, zebrani, w zwartej kolumnie, przeszli przez teren byłego obozu. Osoby, które po raz pierwszy odwiedziły Muzeum mogły zapoznać się z prezentowanymi tu wystawami.

11. 1 października ub.r. Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy odwiedził Szef Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych Jan Józef Kasprzyk, który wraz z towarzyszącymi osobami spotkał się z Dyrekcją Miejsca Pamięci. Goście zapoznali się z tragiczną historią niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen oraz z prezentowanymi wystawami stałymi i czasowymi. Po złożeniu kwiatów pod Pomnikiem-Mauzoleum i oddaniu hołdu ofiarom obozu, delegacja przeszła do historycznego kamieniołomu, który w przeszłości był miejscem katorżniczej pracy, martyrologii i śmierci więźniów. Na zakończenie wizyty Goście mogli zapoznać się z materiałem filmowym prezentującym prace remontowe i konserwatorskie, wykonane w ciągu ostatnich lat na terenie byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen.
12. 18 listopada w Urzędzie Miejskim w Strzegomiu odbyło się zebranie organizacyjne w sprawie odsłonięcia pomnika upamiętniającego filię obozu Gross-Rosen w Graeben (obecnie Grabina, dzielnica Strzegomia). Uroczystość odsłonięcia pomnika odbyła się 25.11.2019 r. Na zaproszenie gminy Strzegom uczestniczyła w niej kilkusobowa delegacja z Muzeum Gross-Rosen.

III/ Działalność wystawiennicza

1. Wystawy stałe:

- 1/ W głównym budynku Muzeum w Rogoźnicy prezentowano:
  - „*KL Gross-Rosen 1941–1945*”, wystawę obrazującą historię obozu koncentracyjnego Gross-Rosen.
  - makietę obozu głównego i ścienną mapę filii KL Gross-Rosen.
- 2/ W barakach przylegających do dawnej bramy obozowej prezentowano wystawy:
  - „*AL Riese – filie KL Gross-Rosen w Górach Sowich*”. Ekspozycja przedstawia historię budowy kompleksu podziemnych sztolni w Górach Sowich, w których wykorzystywano niewolniczą pracę więźniów podobozów podporządkowanych KL Gross-Rosen, znanych pod kryptonimem „Riese”.
  - „*Zaginione człowieczeństwo*”. Ekspozycja omawia przyczyny powstania i rozwój systemów totalitarnych w Europie w latach 1919–1945. Szczególną uwagę zwrócono na problem kształtowania się faszyzmu niemieckiego i funkcjonowania obozów koncentracyjnych. W tle przedstawiono losy byłego więźnia obozu Gross-Rosen i jego rodziny.
- 3/ W części poobozowego obiektu dawnej tkalni prezentowano ekspozycję poobozowych reliktyw i zabytków archeologicznych, zatytułowaną:
  - „*Zostały rzeczy, pamięć, żal...*”.
- 4/ W zrekonstruowanym baraku nr 7 udostępniano ekspozycję zatytułowaną:
  - „*Przywrócić pamięć – materialne znaki historii*”. Jej zadaniem jest przybliżenie zwiedzającym obozowych warunków życia więźniów. Zrekonstruowane wnętrza odzwierciedla wyposażenie typowego baraku więziarskiego przeznaczonego dla 350 osób. Projekt został przygotowany dzięki finansowemu wsparciu rządu Stanów Zjednoczonych. Na jego realizację pozyskano środki z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz budżetu Województwa Dolnośląskiego.

5/ W drugim skrzydle baraku nr 7 eksponowana jest wystawa o charakterze czasowym:

– „*Herosi w pasiakach. Nieznana historia piłki nożnej w hitlerowskim obozie koncentracyjnym Gross-Rosen*”; od 10.02.2013 r. wystawa jest dostępna w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy, które jest jej organizatorem. Ekspozycja została sfinansowana ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach programu Dziedzictwo Kulturowe, oraz ze środków Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

6/ „*Kamienne świadectwo*”; 16.05.2015 r. w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy udostępniono wystawę Podlaskiego Oddziału Muzeum w Białymstoku – Muzeum w Tykocinie. Wystawa opowiada o losach mieszkańców Białostoczczyzny, którzy w maju 1944 r. stali się ofiarami wywózek do nazistowskich obozów koncentracyjnych. Wielu z nich trafiło bezpośrednio do KL Gross-Rosen. Ekspozycja dokumentuje te tragiczne wydarzenia poprzez bogaty materiał archiwalny – listy, fotografie i wykazy ocalonych oraz liczne relacje i wspomnienia byłych więźniów. Wystawa ma charakter edukacyjny, jej celem jest pielęgnowanie pamięci o wydarzeniach z czasów II wojny światowej, świadkach i ofiarach nazizmu.

7/ „*Hubalczycy w KL Gross-Rosen*”; wystawa własna otwarta w maju 2017 r. Opowiada o niepokornych żołnierzach Oddziału Wydzielonego WP mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala”, który po kapitulacji Warszawy, we wrześniu 1939 r., kontynuował walkę z najeźdźcą niemieckim.

2. Wystawy czasowe:

1/ W Muzeum w Rogoźnicy prezentowano ekspozycje:

– „*II wojna światowa na Kielecczyźnie*”; wystawa prezentująca najważniejsze wydarzenia i fakty z okresu okupacji niemieckiej, udokumentowane zdjęciami, mapami, fotokopiami artykułów z ówczesnej prasy, ukazuje kolejne dni, miesiące i lata okupacji, poczynając od pierwszych nalotów bombowych 1 września 1939 roku. Przedstawia też dramatyczną codzienność okupacyjną na-

znaczoną strachem i terrorem. Łapanie, więzienia, deportacje, rozstrzelania, bezwzględne egzekwowanie okupacyjnego prawa ustanowionego przez najeźdźcę. Na wystawie omówiono walki mieszkańców Kielecczyny na wszystkich frontach II wojny światowej, od kampanii wrześniowej do walki w Afryce, Europie Zachodniej, a także w Armii Polskiej powołanej na terenach ZSRR pod dowództwem generała Berlinga. Nawiązano także do zmiany sytuacji geopolitycznej na ziemiach polskich w latach 1944–1945 i tworzenia się nowego ładu społeczno-politycznego po wkroczeniu Armii Czerwonej.

Wystawa została przygotowana przez Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniewie (oddział Muzeum Wsi Kieleckiej), a do jej realizacji autorzy wykorzystali m.in. zdjęcia z Archiwum Państwowego w Kielcach, Ośrodka Szkolenia dla Potrzeb Sił Pokojowych na Bukówce, Instytutu Pamięci Narodowej delegatury w Kielcach, związków kombatanckich oraz materiały z własnych zbiorów. W Muzeum wystawa była prezentowana od 5.11.2018 do 9.01.2019 r.

- „*Zła się nie ulękne ... Polacy pomagający Żydom na Kielecczyźnie w latach II wojny światowej*”; wystawa z Oddziału Muzeum Wsi Kieleckiej – Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniewie. Ekspozycja przedstawia historię zagłady Żydów na Ziemi Świętokrzyskiej oraz zaangażowanie Polaków w ratowanie żydowskich współobywateli. Na ponad 40 planszach znajdują się zdjęcia, dokumenty, relacje Polaków ratujących Żydów, a także sylwetki żołnierzy z oddziałów partyzanckich Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich, Narodowych Sił Zbrojnych, którzy nie tylko ratowali Żydów, ale również wspomagali ludność, która taką pomoc niosła. Podziemie zbrojne chroniło przed konfidentami czy szantażystami, fabrykowało dokumenty tożsamości dla zbiegłych z getta bądź wyszukiwało bezpieczne kryjówki. W pomoc zaangażowało się również polskie duchowieństwo, które dawało schronienie dzieciom żydowskim w ochronkach, sierocińcach, pomagało zamkniętym w gettach poprzez działające

kuchnie Caritasu. Księża wydawali metryki chrztu, dzięki którym Żydzi mogli starać się o uzyskanie „aryjskich dokumentów”. Heroiczna postawa często niosła ze sobą tragiczne skutki, wiele przykładów pokazuje, że odwaga mieszkańców wsi, miasteczek i miast regionu kieleckiego prowadziła do eksterminacji zarówno tych, którzy ratowali jak i tych, którym tę pomoc niesiono. Optymistycznym był fakt, że wiele z historii przedstawionych na wystawie kończyło się szczęśliwie, gdy Polacy i Żydzi doczekali wspólnie końca wojny. Wystawa była prezentowana w Muzeum od 10.01. do 10.03.2019 r.

– „*Dzielne kobiety z Neubrandenburga*”; składająca się z kilku plansz wystawa przedstawiająca losy kobiet jednego z podobozów KL Ravensbrück została przygotowana przez prawnika byłej więźniarki. Jej otwarcie miało miejsce w czasie Nocy Muzeów. Dla zwiedzających była dostępna do 25.08.2019 r.

– „*Samarytanie z Markowej*”; wystawa wypożyczona z Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II Wojny Światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej. Ekspozycja składa się z dwudziestu plansz, prezentujących między innymi dokumenty i zdjęcia ilustrujące historię polskiej i żydowskiej społeczności Markowej, a także realia okupacji niemieckiej w Polsce, podczas której każdemu, kto pomagał Żydom, groziła kara śmierci.

Przedstawiono tragiczną historię rodziny Ulmów oraz ukazano liczne przykłady ratowania Żydów (także w Markowej, gdzie Polacy ocalili życie 21 osobom). Józef i Wiktoria Ulmowie w czasie okupacji niemieckiej ukrywali w swoim domu ośmioro Żydów: pięciu mężczyzn z rodziny Goldmanów z Łańcuta oraz trzy markowianki – Leę (Laykę) Didner z córką i Genię (Gołdę) Grünfeld. Władze niemieckie dowiedziały się o tym w wyniku donosu i wszyscy ukrywani przez Ulmów Żydzi zostali zabici. Życie stracili też pomagający im Polacy: Józef Ulma, będąca w zaawansowanej ciąży Wiktoria, a także sześcioro ich małych dzieci.

Wystawę zamykają dokumenty z procesu beatyfikacyjnego rodziny Ulmów oraz dyplom przyznający Wiktorii i Józefowi tytuł Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata.

Wystawa była prezentowana w Muzeum od 10.03. do 6.06.2019 r.

- *„Każda ofiara ma swoje imię”*; ekspozycja przybliży sylwetki deportowanych do obozu zagłady w Bełżcu, gdzie od marca do grudnia 1942 r. życie straciło ok. 500 tys. osób. Większość przywiezionych zginęła bez śladu, bowiem nie sporządzano list deportacyjnych. Imiona i wizerunki niektórych zachowały się we fragmentach dokumentów i pamięci garstki ludzi ocalałych, którzy stali się jedynymi depozytariuszami wiedzy o unicestwionym świecie. To dzięki ich świadectwom możemy przywracać naszej pamięci losy skazanych na śmierć i zapomnienie. Po raz pierwszy na wystawie zaprezentowano w całości listy pisane na krótko przed wywiezieniem do obozu.

Wystawa wypożyczona z Muzeum Miejsca Pamięci w Bełżcu była prezentowana od 7.06. do 31.07.2019 r.

- *„Intelligenzaktion – niemiecka akcja przeciwko polskiej inteligencji na Górnym Śląsku”*; prezentacja obejmuje informacje dotyczące poszczególnych faz akcji oraz sylwetki osób poddanych represjom przez Niemców. Są wśród nich zarówno mieszkańcy Górnego Śląska, jak i terenów przyłączonych do Rzeszy Niemieckiej w ramach rejencji katowickiej. Obok biogramów tak znanych postaci, jak m.in. błogosławionego Emila Szramka proboszcza parafii NMP w Katowicach, kompozytora Jana Sztwiertni czy dziennikarza Henryka Sławika, poznać można losy innych przedstawicieli polskiej inteligencji, przedsiębiorców i właścicieli ziemskich. Ich wszystkich łączy fakt zatrzymania na podstawie wcześniej sporządzonych list proskrypcyjnych i osadzenia w niemieckich obozach koncentracyjnych, w ramach tzw. aresztu prewencyjnego. Wielu z nich nie przeżyło obozowego koszmaru Dachau, Mauthausen czy też obozu zagłady dla polskiej inteligencji (Vernichtungslager für die polnische Intelligenz) Mauthausen-Gusen.

Do przygotowania ekspozycji wykorzystano niepublikowane wcześniej fotografie i dokumenty pochodzące ze zbiorów rodzinnych. Bardzo obszerny zestaw ilustracji uzupełniają materiały pochodzące z instytucji, archiwów i muzeów w kraju i za granicą.

W Muzeum wystawa była prezentowana od 8.06. do 2.09.2019 r.

- „*Res non humana – rzecz nieludzka. Niemiecka okupacja Zamojszczyzny 1939–1944*”; ekspozycja przedstawia różne aspekty zbrodniczej polityki ludnościowej okupantów niemieckich, którą prowadzili na terenie Zamojszczyzny. Na tym obszarze Niemcy rozpoczęli eksperymentalnie wprowadzanie w życie planu germanizacji Europy Środkowo-Wschodniej – Generalplan Ost. Plan ten przewidywał wysiedlenie milionów Słowian z krajów Europy Wschodniej oraz Środkowej i sprowadzenie na te tereny „etnicznych” Niemców. Z terenu Zamojszczyzny w czasie wysiedleń i pacyfikacji wypędzono z domów ponad 100 tys. mieszkańców, w tym ok. 30 tys. dzieci.

Wystawa przypomina także o prześladowaniach i zagładzie Żydów na terenie Zamojszczyzny, w tym zwłaszcza o funkcjonującym w czasie okupacji niemieckim obozie zagłady w Bełżcu. Obóz ten był jednym z trzech (obok Sobiboru i Treblinki) miejsc mordowania Żydów w ramach Akcji Reinhardt, czyli zrealizowanej w sposób zaplanowany przez hitlerowców operacji, mającej na celu zgładzenie całej ludności żydowskiej pozostającej na terenie Generalnego Gubernatorstwa i deportowanej w ten rejon. Większość materiału ikonograficznego pochodzi z Archiwum Państwowego w Zamościu oraz archiwów muzeów Zamojszczyzny, ale wykorzystano także fotografie dotychczas niepublikowane lub mało znane, pochodzące z zagranicznych archiwów i zbiorów prywatnych.

Wystawa wypożyczona z Muzeum – Miejsca Pamięci w Bełżcu była dostępna dla odwiedzających Muzeum od 1.08. do 5.11.2019 r.

- „*Szachownice nad Europą. Lotnicy Polskich Sił Powietrznych w Wielkiej Brytanii 1940–1944*”; wystawa przybliżająca losy

i dokonania polskich lotników w czasie II wojny światowej. Plansze ekspozycyjne prezentują archiwalne zdjęcia i dokumenty, przedstawiające m.in. sylwetki wybranych pilotów, którzy w okresie powojennym powrócili do kraju i związali swój los z Dolnym Śląskiem. Wielu z nich, wśród których znajdują się kawalerowie orderu *Virtuti Militari*, z uwagi na swoją służbę w PSP w Wielkiej Brytanii było inwigilowanych przez komunistyczny aparat represji. Wystawa, przygotowana przez Wrocławski Oddział IPN, była prezentowana w zrekonstruowanym baraku więźniarskim na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy od 1.08. do 31.10.2019 r.

2/ Poza siedzibą Muzeum prezentowano:

- „*Filie KL Gross-Rosen*”; wystawa, otwarta w lipcu 2013 roku, prezentowana jest nadal na terenie Zamku Książ w Wałbrzychu (w czasie II wojny światowej funkcjonował tu jeden z podobozów KL Gross-Rosen). Wystawa powstała ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz budżetu Województwa Dolnośląskiego. Została wykonana w ramach zadania pn. „30-lecie Muzeum Gross-Rosen”.
- „*Hubalczycy w KL Gross-Rosen*”; wystawa własna, wypożyczona Żarowskiej Izbie Historycznej w Żarowie od 15.05. do 16.09.2019 r.
- „*AL Riese – filie KL Gross-Rosen w Górach Sowich*”; kopia wystawy prezentowanej w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy prezentowana jest w Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu.

IV/ Działalność w zakresie obsługi ruchu turystycznego

1. Frekwencja w 2019 r.:

Liczba osób, które odwiedziły Muzeum Gross-Rosen: **45 086**,
w tym:

- turyści indywidualni: 34 476 osób,
- w grupach zorganizowanych młodzieżowych: 8684 osoby w 265 grupach,
- w grupach zorganizowanych dorosłych: 1936 osób w 64 grupach.

- Gościliśmy turystów z 65 krajów świata, w tym najwięcej z: Polski – 40 002 osoby, Niemiec – 1625 osób, Izraela – 653 osoby.
2. W 2019 r. ekspozycję Muzeum Gross-Rosen prezentowaną w Zamku Książ w Wałbrzychu obejrzało 363 000 osób.
Kopię wystawy pt. „*AL Riese – filie KL Gross-Rosen w Górach Sowich*” prezentowaną w Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu – 35 197 osób.
Wystawę wypożyczoną Żarowskiej Izbie Historycznej w Żarowie – 770 osób.
  3. Dla turystów indywidualnych i grupowych realizowano projekcje filmu o KL Gross-Rosen, w różnych wersjach językowych; odbyło się 2818 seansów, w których uczestniczyły 15 604 osoby.
  4. Turystom obcojęzycznym zapewniono obsługę przewodnicką w językach: niemieckim, angielskim, francuskim i czeskim.

V/ Dystrybucja publikacji i nagrań

1. Stałą sprzedaż publikacji wydanych przez Muzeum oraz wideo-kówek, folderów i nagrań filmu edukacyjnego o KL Gross-Rosen prowadzono w punkcie informacyjnym (BORT) w Rogoźnicy.
2. Dystrybucję wydawnictw prowadzono poprzez księgarnię internetową. W okresie sprawozdawczym zrealizowano 365 zleceń.
3. Materiały informacyjne o Muzeum Gross-Rosen (w czterech wersjach językowych) sukcesywnie rozsyłano do różnych instytucji, w tym między innymi do Zamku Książ w Wałbrzychu, Podziemnego Miasta Osówka w Głuszycy, Centrum Kultury w Walimiu, muzeów i biur informacji turystycznej na Dolnym Śląsku, Opactwa Cystersów w Krzeszowie. W bieżącym roku na stan przyjęto nową partię tych materiałów informacyjnych.
4. Sprzedaż wysyłkową wydawnictw i płyt prowadzono dla instytucji i indywidualnych odbiorców krajowych i zagranicznych, m.in. byli to: Andrzej Bugaj, Antykwariat w Rybniku; Centrum Kultury i Turystyki w Walimiu; Księgarnia „Hisco s.c.” we Wrocławiu; Księgarnia „Odkrywca” w Łodzi; Księgarnia w Zamku Książ w Wałbrzychu; Księgarnia Waclaw Brygier Silesiana we Wrocławiu.

- wiu; Podziemne Miasta Osówka w Głuszycy; The Unified Press w Poznaniu; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu.
5. Do sprzedaży internetowej przyjęto publikację Piotra Kruszyńskiego „Wojenne Tajemnice Zamku Książ” oraz Zbigniewa i Ewy Kozłowskich „Byłam pokojówką komendanta Konzentrationslager Majdanek”.
  6. Na stan przyjęto i wykonano kalkulację cenową wznowionego wydania publikacji autorstwa Abrahama Kajzera pt. „Za drutami śmierci” oraz nowej publikacji autorstwa Doroty Suli „Szkice z historii Konzentrationslager Gross-Rosen”. Egzemplarze obowiązkowe tej publikacji wysłano do bibliotek w kraju.
  7. Na początku roku przeprowadzono inwentaryzację książek przeznaczonych do sprzedaży.
  8. Wykonywano kopie (na płytach DVD) filmu o historii obozu koncentracyjnego Gross-Rosen (w różnych wersjach językowych), celem ich dalszej dystrybucji.
  9. Dla celów księgowych sporządzano miesięczne rozliczenia sprzedanych i przekazanych nieodpłatnie publikacji i płyt.
  10. W dniach 25–27 kwietnia 2019 prezentowano publikacje Muzeum w czasie X edycji Targów Książki Regionalnej „Silesiana” – Dolnośląski Salon Wydawniczy. Targi odbyły się na Placu Solnym we Wrocławiu. Ich celem było zaprezentowanie szerokiemu gronu odbiorców dorobku wydawniczego Dolnego Śląska, zwłaszcza publikacji wydawanych przez małe, nieznane szerzej wydawnictwa. W czasie targów odbywają się spotkania autorskie, konkursy i wystawy. Obok publikacji własnych Muzeum zaprezentowało na Targach materiały informacyjne o działalności instytucji.

VI/ Współpraca z innymi instytucjami

1. Dla Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego przygotowywano miesięczne zestawienia planowanych przez Muzeum wydarzeń kulturalnych oraz kwartalne skrócone sprawozdania statystyczne.
2. Z Fundacją w Krzyżowej współpracowano w zakresie przyjazdu do Muzeum niemieckojęzycznych grup turystycznych.

3. Na zaproszenie 10 Wrocławskiego Pułku Dowodzenia, w dniu 9 czerwca zastępca dyrektora Muzeum uczestniczył w obchodach „Święta Pułku”. W czasie uroczystości odbył się apel oraz koncert Orkiestry Reprezentacyjnej Wojsk Lądowych.

VII/ Konferencje, seminaria, spotkania

1. Na zaproszenie wrocławskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, 16 października dwuosobowa delegacja z Działu Oświatowego uczestniczyła w Zamku Książ w Wałbrzychu w spotkaniu poświęconym II wojnie światowej. W czasie spotkania prezentowano publikacje wydane przez IPN.
2. 22 listopada pracownica Działu Oświatowego brała udział we Wrocławiu w Konferencji „Kultura dla wszystkich”. Spotkanie poświęcone było wymianie wiedzy o dostępności kultury dla osób z dysfunkcjami.
3. 7–9 października zastępca dyrektora uczestniczył w obchodach 75. rocznicy powstania Państwowego Muzeum na Majdanku. W programie uroczystości miała miejsce konferencja naukowa zatytułowana „Historia w przestrzeniach pamięci. Obóz-miejsce-muzeum”.
4. 25 listopada w IV Ogólnopolskiej konferencji podsumowującej projekt Urzędu Miejskiego we Wrocławiu „Edukacja w miejscach pamięci. Kultury Pamięci”, uczestniczył zastępca kierownika Działu Oświatowego. W ramach tego projektu, finansowanego przez Urząd Miejski we Wrocławiu, młodzież szkolna miała możliwość pobytu na terenie byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, poznania jego historii, a w czasie zajęć warsztatowych analizy archiwalnych dokumentów źródłowych.
5. 4–6 grudnia zastępca dyrektora Muzeum uczestniczył, w Muzeum Śląskim w Katowicach, w spotkaniu dyrektorów Muzeów prowadzonych i współprowadzonych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

VIII/ Działalność informacyjna

1. O organizowanych w Muzeum wystawach czasowych i innych ważnych wydarzeniach informowano lokalne media. W tym zakresie stale współpracowano z „Wałbrzyskim Informatorem Kulturalnym”.
2. Redagowano informacje o bieżących wydarzeniach muzealnych, wystawach i uroczystościach, celem zamieszczenia ich na stronie internetowej Muzeum.
3. Osobom zainteresowanym udzielano informacji związanych ze statystyką ruchu turystycznego oraz bieżącą działalnością instytucji.
4. Na wniosek Gminy Strzegom przygotowano zestawienie planowanych w Muzeum w następnym roku ważnych wydarzeniach i wystawach czasowych, celem zamieszczenia ich w Kalendarium Gminy.

IX/ Inne działania

1. Na język polski tłumaczono korespondencję obcojęzyczną (j. angielski i niemiecki) oraz przygotowywano odpowiedzi w tych językach. Wykonano 259 tłumaczeń w języku angielskim i 91 w języku niemieckim.
2. Korespondencyjnie udzielano odpowiedzi w sprawach związanych z obsługą ruchu turystycznego oraz dotyczących wmurowania na terenie byłego obozu koncentracyjnego tablic upamiętniających więźniów zamordowanych w obozie.
3. Wykonano archiwizację dokumentów działu z 2016 roku.
4. Na wniosek Narodowego Instytutu Ochrony Muzealnictwa wypełniono ankietę dotyczącą działań oświatowych i wystawieniowych Muzeum.

DZIAŁ ZARZĄDZANIA **INWESTYCJAMI**

I. Realizacja projektu „Kamienie pamięci”

Projekt został rozliczony w 2018 r. Efektem projektu ma być przygotowanie wydawnictwa pt. „Żydzi polscy w KL Gross-Rosen” wraz z tłumaczeniem na język angielski. Przewidywany termin realizacji to IV kwartał 2020 roku.

II. Realizacja projektu budowlano-konserwatorskiego zachowanych elementów basenu przeciwpożarowego w dawnym obozie koncentracyjnym Gross-Rosen

W dniu 8.08.2019 r. została podpisana umowa nr 169/DF-I/2019 z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego na udzielenie dotacji celowej na sfinalizowanie zadania. Kwota przyznanej dotacji to 114 394,00 zł, całkowita wartość zadania wyniosła 114 651,39 zł (113 151,39 dla wykonawcy i 1500,00 zł dla inspektora nadzoru budowlanego), brakującą kwotę 257,39 zł Muzeum zapłaciło z własnych środków. W III kwartale 2019 roku w wyniku zapytania ofertowego wyłoniono wykonawcę, podpisano umowę oraz dokonano odbioru końcowego. Prace wykonała firma Przedsiębiorstwo Budowlano-Instalacyjne „Śniegórski” Cezary Śniegórski, ul. Grunwaldzka 1/1 w Legnicy.

III. Realizacja projektu „Przełożenie i stabilizacja kamiennych schodów gruntowych przy Placu Apelowym dawnego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen” oraz „Przełożenie i stabilizacja kamiennych schodów gruntowych przy blokach więźniarskich 13, 15, 19, 21 dawnego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen”

W III kwartale 2019 roku ogłoszono przetarg, wyłoniono wykonawcę, podpisano umowę oraz dokonano odbioru końcowego.

Całkowita wartość projektu wyniosła 322 192,55 zł, projekt w całości został sfinansowany z budżetu Muzeum Gross-Rosen. Prace wykonała firma Przedsiębiorstwo Budowlano-Instalacyjne „Śniegórski” Cezary Śniegórski, ul. Grunwaldzka 1/1 w Legnicy

IV. Realizacja projektu „Przełożenie i stabilizacja kamiennych schodów gruntowych między basenem ppoż. a łaźnią dawnego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen”

W III kwartale 2019 roku ogłoszono przetarg, wyłoniono wykonawcę, podpisano umowę oraz dokonano odbioru końcowego. Całkowita wartość projektu wyniosła 181 472,83 zł, projekt w całości został sfinansowany z budżetu Muzeum Gross-Rosen. Prace wykonała firma Przedsiębiorstwo Budowlano-Instalacyjne „Śniegórski” Cezary Śniegórski, ul. Grunwaldzka 1/1 w Legnicy.

V. Realizacja projektu „Konserwacja zachowawcza krematorium połowego, kadzi kąpielowej oraz dwóch wagoników z torowiskiem”

W dniu 25.10.2019 r. została podpisana umowa nr 206/DF-I/2019 z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego na udzielenie dotacji celowej na sfinalizowanie zadania. Kwota przyznanej dotacji to 62 323,00 zł, całkowita wartość zadania wyniosła 82 323,00 zł, brakującą kwotę 20 000,00 zł Muzeum Gross-Rosen zapłaciło z własnych środków. W IV kwartale 2019 r. w wyniku zapytania ofertowego wyłoniono wykonawcę, podpisano umowy oraz dokonano odbioru końcowego. Prace wykonała firma Oleksy Konserwacja Zabytków Michał Oleksy, ul. Suleckiego 4g/77 w Toruniu.

DZIAŁ ADMINISTRACYJNO-GOSPODARCZY I KADR

I/ Zatrudnienie

Zatrudnienie na 31 grudnia 2019 r., w przeliczeniu na pełne etaty, wynosi – 40,25, w tym pracownicy merytoryczni – 20 osób.

II/ Działania w zakresie ochrony przeciwpożarowej, bhp i bezpieczeństwa Muzeum

1. W I kwartale ub.r. przeprowadzono szkolenie okresowe BHP dla pracowników zatrudnionych na stanowiskach robotniczych, w zakresie regulacji prawnych dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, z uwzględnieniem przepisów związanych z wykonywaną pracą, zagrożenia czynnikami występującymi w pracy oraz zasady i metody likwidacji lub ograniczenia wpływu tych czynników na pracowników. Ponadto omówiono zasady postępowania w razie wypadku w czasie pracy i w sytuacjach zagrożeń (np. pożaru, awarii), w tym zasady udzielania pomocy przedlekarskiej w razie wypadku. Po odbytych szkoleniu i testach egzaminacyjnych, wystawiono imienne certyfikaty oraz zaświadczenia o odbytych szkoleniu.

Analogicznie odbyło się, w formie seminarium, szkolenie dla pracowników zatrudnionych na stanowiskach administracyjno-biurowych i innych.

2. W I i III kwartale ub.r. przeprowadzono kontrolę warunków pracy oraz przestrzegania przepisów i zasad bhp na wszystkich stanowiskach pracy. Nie stwierdzono uchybień w zakresie przestrzegania przez pracowników przepisów i zasad bhp.
3. W I kwartale ub.r. została przeprowadzona roczna kontrola stanu ochrony zabezpieczeń budowlanych, technicznych, systemu sygnalizacji alarmu pożarowego, TV obserwacyjnej, gospodarki kluczami oraz w zakresie bezpieczeństwa i ochrony przeciwpożarowej obiektów Muzeum Gross-Rosen w Wałbrzychu i Rogoźnicy.
4. Przeprowadzono również okresową kontrolę przewodów kominiowych w Muzeum w Rogoźnicy, a także coroczną okresową kontrolę obiektu przez Państwowy Powiatowy Inspektorat Sanitarny w Świdnicy.
5. W Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy i Wałbrzychu przeprowadzono zajęcia z użyciem hydrantu oraz gaśnic, w ramach postępowania w razie zagrożenia lub wypadku.
6. Podczas okresowych kontroli nie stwierdzono uchybień w zakresie przestrzegania przez pracowników przepisów i zasad bhp. Pracownicy używali odzieży roboczej dostarczonej przez pracodawcę, oświetlenie poszczególnych pomieszczeń pracy było sprawne, szatnia i jadalnia były uporządkowane, dojście do stanowisk pracy oraz przejścia prawidłowe.
Skontrolowano stan apteczki; stwierdzono, że był prawidłowy. Podczas użytkowania maszyn pracownicy stosowali właściwe ochrony indywidualne. Na zewnątrz obiektów utrzymany był porządek. Urządzenia biurowe sprawne i prawidłowo podłączone.
7. Przedsiębiorstwo Wielobranżowe „MIRAL” Sp. z o.o. włączyło i zainstalowało w budynku tkalni i budynku głównym w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy lokalne systemy sygnalizacji alarmowej włamania SSAW, do prowadzonej Regionalnej Stacji Monitorowania Alarmów. W związku z powyższym monitorowanie sygnałów polega na przyjmowaniu nadawanych przez system sygnałów alarmu włamaniowego i niezwłocznej reakcji.

III/ Remonty, konserwacje i utrzymanie porządku

1. W Muzeum w Rogoźnicy:

- Wykonano prace przygotowawcze do sezonu utrzymania i kultywacji terenów zielonych oraz porządkowe na terenie Muzeum (opryskiwanie środkami chwastobójczymi ścieżek, obrysów baraków itp.).
- W II półroczu ub.r. wykonano, własnym sumptem, remonty i wymianę na nowe wszystkich grzejników centralnego ogrzewania w budynku ekspozycyjnym w Muzeum w Rogoźnicy, a także remonty w pomieszczeniach magazynowych i biurowych.
- W kwietniu i maju ub.r. pracownicy Muzeum wyczyścili i zakonserwowali ogrodzenie poobozowe. Pracownicy Muzeum na bieżąco wykonywali montaż wystaw czasowych, malowali standy, konserwowali sprzęt koszący oraz prowadzili prace remontowe.
- W pierwszym półroczu 2019 r. na bieżąco wykonywano kultywację i opryskiwanie terenów zielonych oraz prace porządkowe na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy.
- Firma „Miral” regularnie wykonuje przeglądy konserwacyjne systemu sygnalizacji alarmu pożaru i systemu Telewizji Obserwacyjnej.
- W czerwcu ub.r. zakupiono i zamontowano oraz przeprowadzono szkolenie w zakresie obsługi i konserwacji nowego kotła centralnego ogrzewania opalanego eko-groszkiem węglowym.
- Od 1 sierpnia 2019 r. w Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy obowiązuje całodobowa ochrona i dozór mienia wszystkich obiektów i terenu Muzeum.
- W kwietniu i sierpniu 2019 r. Muzeum Gross-Rosen zleciło Przedsiębiorstwu Usługowo-Produkcyjno-Handlowemu Franciszek Kramek usunięcie samosiejek i krzewów w wyrobisku współczesnym kamieniołomu.

- W lipcu ub.r. zlecono Firmie TRAW-BUD 1 z Jawora oczyszczenie z traw i krzewów samosiejek terenu Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy, w obrębie części tzw. oświęcimskiej byłego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen.
2. W Muzeum w Wałbrzychu:
- W III kwartale ub.r. wykonano naprawy uszkodzonych po okresie zimowym części dachu.
  - W IV kwartale ub.r. zamontowano 10 nowych okien w Pracowniach Naukowo-Badawczych w Wałbrzychu.
  - W II półroczu ub.r. w budynku Pracowni Naukowo-Badawczych wykonano remonty w pomieszczeniach magazynowych i biurowych.

IV/ Inne

1. W 2019 r. archiwizowano posiadaną dokumentację, zgodnie z „Instrukcją Kancelaryjną” i „Wykazem akt Muzeum”.
2. Zgodnie z terminarzem, w styczniu ub.r. przekazano odpowiednim instytucjom sprawozdawczość z działalności Muzeum za IV kwartał 2019 oraz roczną za 2019 r.
3. Zakupiono na bieżące potrzeby olej lekki grzewczy oraz ekogroszek dla Muzeum w Wałbrzychu i Rogoźnicy.
4. Przygotowano, od strony techniczno-organizacyjnej, uroczystości 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej, które miały miejsce na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy 1 września 2019 r.

Fot. 1-2. Finał Konkursu „KL Gross-Rosen (1941–1945).
Ocalić od zapomnienia”,
Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 25.04.2019 r.

Fot. 3-4. Finał Konkursu „KL Gross-Rosen (1941–1945).
Ocalić od zapomnienia”,
Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 25.04.2019 r.

MUZEUM GROSS-ROSEN w ROGOŹNICY
zaprasza na
NOC MUZEÓW
18 MAJA 2019 r. godz. 19⁰⁰ – 22⁰⁰

W programie:

- 19.00, 20.30 – projekcje filmu o KL Gross-Rosen,
- 19.45 – otwarcie wystawy „Dzielne kobiety z Neubrandenburga” i prelekcja „Byłam numerem... kobiety w systemie KL Gross-Rosen”,
- 20.30 i 21.00 – przejście z przewodnikiem po terenie byłego obozu.

SERDECZNIE ZAPRASZAMY! WSTĘP WOLNY!

Kontakt:
 Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy
 ul. Oskar Gross-Rosen 26
 58-152 Gaczków
 71 320 22 000 (1000 00 000)
 e-mail: biuro@muzeum-gr.com.pl

Fot. 5-6. Europejska Noc Muzeów,
 Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 18.05.2019 r.

Fot. 7-8. Europejska Noc Muzeów,
Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 18.05.2019 r.

Fot. 9-10. Europejska Noc Muzeów,
Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 18.05.2019 r.

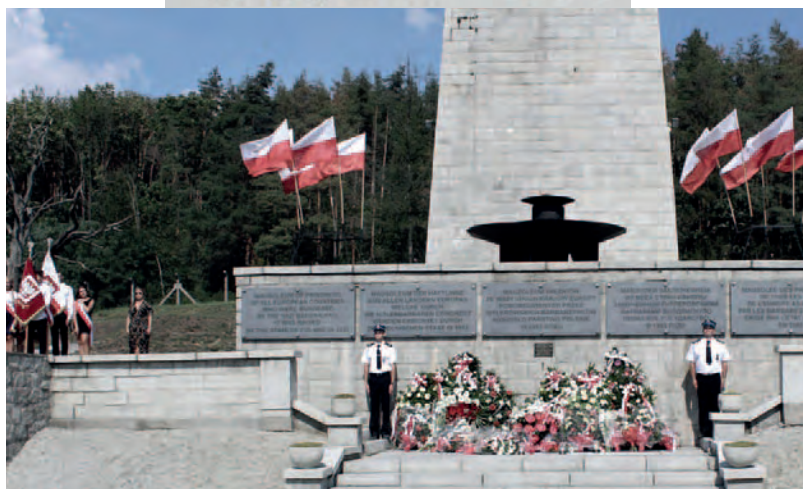
Muzeum Gross-Rosen
Urząd Miejski w Strzegomiu
Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej
 zapraszają na
UROCZYSTOŚCI
UPAMIĘTNIAJĄCE OFIARY
II WOJNY ŚWIATOWEJ
 ORGANIZOWANE
 POD HONOROWYM PATRONATEM
 Marszałka
 Województwa Dolnośląskiego
 Cezarego Przybylskiego
 Biskupa Świdnickiego
 Jego Ekscelencji ks. bp. prof. Ignacego Deca
1 września 2019 roku
 na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy

W programie uroczystości:
 - Wystąpienia okolicznościowe
 - Uroczysta Polowa Msza Święta
 - Złożenie wieńców i wiązanek kwiatów
 - Zwiędzanie wojsów

ZBIÓRKA UCZESTNIKÓW NA PLACU PRZED MUZEUM O GODZ. 11.45

Fot. 11-12. Uroczystość w rocznicę wybuchu II wojny światowej, Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 2.09.2018 r.

Fot. 13-14. Uroczystość w rocznicę wybuchu II wojny światowej, Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 2.09.2018 r.

Fot. 15-16. Uroczystość w rocznicę wybuchu II wojny światowej, Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – 2.09.2018 r.

Fot. 17-20. Historyczne obiekty znajdujące się na terenie Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy – po przeprowadzonych w 2019 roku pracach konserwacyjnych

Fot. . 21-23. Kamienne schody gruntowe na terenie Muzeum w Rogoźnicy po przeprowadzonych w 2019 roku pracach konserwatorsko-remontowych

Schutz häftling
Eugen Ungeheuer (geb. 5. IV. 1903)
 № 7961 Block 7.
 ARBEITSLAGER FÜNFTZEHN
 bei Breslau (8) K.L. GROSS-ROSEN
 über STRIEBAU

---

450 RM.

1) *cata paczka jak przysła.*
 15. X. 1944. - 80

---

2)
 4. XI. 1944

---

20. XI. 1944. 20 RM.

---

3) 20. XI. 1944.
mucha kutka, ston paluski, Heft B. 10 tam.

---

4) 27. XI.
kutka, pierniki - 60

(Raum für Bemerkungen des Absenders für seinen eigenen Geschäftsbetrieb)

Einlieferungsschein
 - Sorgfältig aufbewahren -

20 Reichsmark (in Ziffern) *RM*

Empfänger: *Eugen Ungeheuer*
 (geb. 5. IV. 1903) № 7961 Block 7
 Arbeitl. Fünfzechen
 bei Breslau (8)

Postnummer *1230*
 Aufgabennummer *100*
 Postanschrift *100*

Poststempel: *BRUNNEN*
 20. XI. 44. 12

(Raum für Vermerke des Absenders)

Einlieferungsschein
 - Sorgfältig aufbewahren -

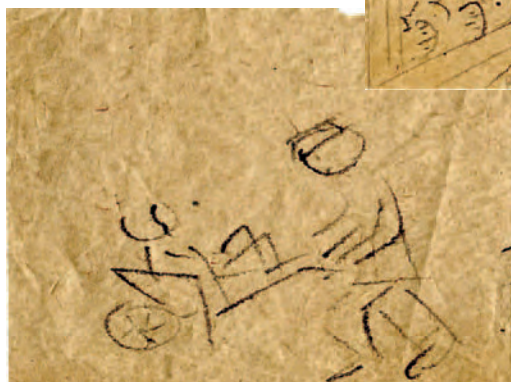
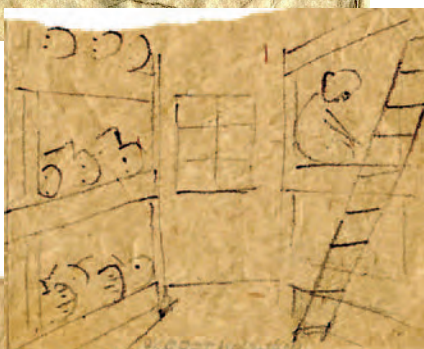
20 Reichsmark (in Ziffern) *RM*

Empfänger: *Witold Wilkowski*
 (geb. 14. 4. 1909) № 7808
 Bl. 8. Konzentrationsl.
 in Gross-Rosen
 Schlesien (8)

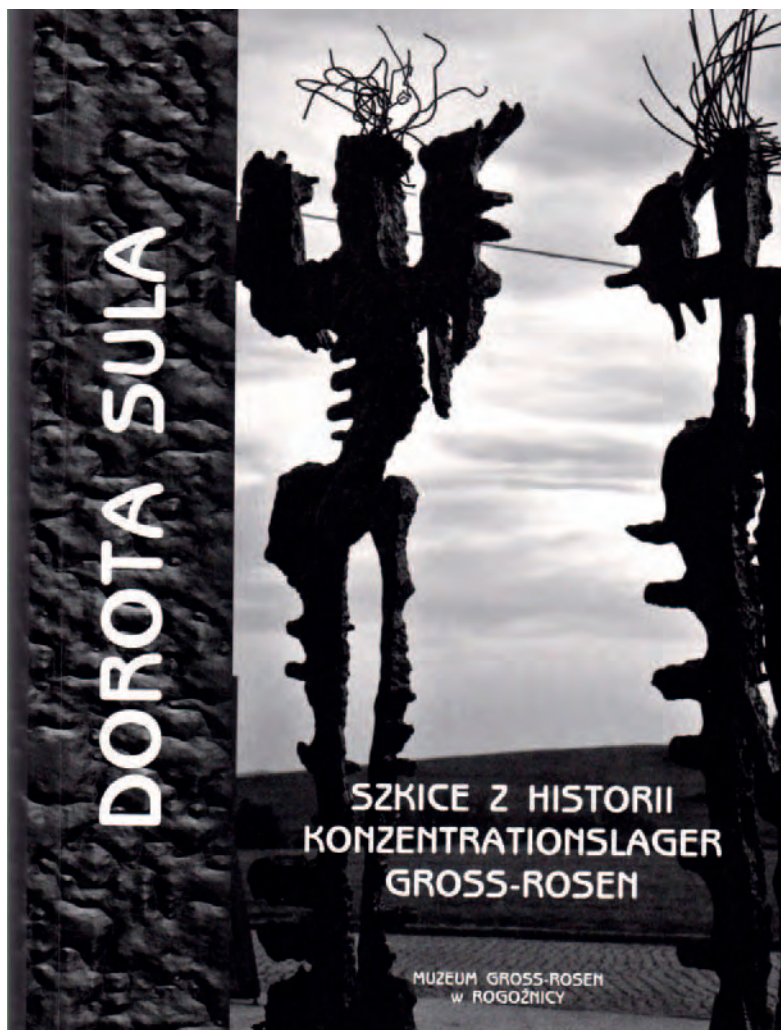
Postnummer *100*
 Einlieferungsnummer *100*

Poststempel: *BRUNNEN*

Fot. 24-26. Dokumenty przekazane do Archiwum Muzeum Gross-Rosen przez D. Nemling, aktywną działaczkę Polonii austriackiej i więźniarkę KL Ravensbrück

Fot. 27-29. Szkice nieznanego autorstwa, przedstawiające sceny z życia więźniów – przybycie do obozu, życie w obozie, pracę i śmierć – przekazane Muzeum Gross-Rosen przez H. Motowilczuka, malarza amatora, który mieszka i tworzy w Walimiu

Fot. 30. Publikacja wydana przez Muzeum Gross-Rosen w 2019 r.

Rogoźnica,
ul. Ofiar Gross-Rosen 26, woj. dolnośląskie
58-152 Goczałków, tel. 74-85 590 07

Archiwum i Pracownia Naukowo-Badawcze
Adres do korespondencji:

58-304 Walbrzych, ul. Szarych Szeregów 9,
tel. 74-84 215 80; fax. 74-84 215 94
e-mail: muzeum@gross-rosen.eu
www.gross-rosen.eu